

*Тимошенко О.В.,**д.е.н., доцент,**професор кафедри економіки,**Київський національний університет культури і мистецтв*

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

Анотація. У статті досліджено генезис основних підходів до трактування дефініції «конкурентоспроможність національної економіки», оцінено вплив інноваційних упрощень та досягнень на посилення її рівня, запропоновано комплекс заходів щодо забезпечення високого рівня глобальної конкурентоспроможності на основі формування високоєфективної інноваційної економіки, запровадження політики протекціонізму.

Ключові слова: конкурентоспроможність національної економіки, Індекс глобальної конкурентоспроможності, економічна безпека, протекціонізм, імпортозаміщення, інноваційна економіка, макроекономічне середовище.

Постановка проблеми. Глобалізація, ставши об'єктивною реальністю у XXI ст., трансформує національні економіки, змінює роль держав та саму парадигму соціально-економічної та політичної взаємодії між ними. В окреслених умовах відбувається одночасне послаблення суверенітету одних держав, що були донедавна головними лідерами на світовій арені, повне зuboжіння населення найбідніших країн на фоні подальшого економічного піднесення країн «золотого мільярду». Попри це брати участь у процесах реформатування національних економік із виходом на міжнародні ринки товарів та послуг намагається кожна держава, в тому числі й Україна. Проте для участі «на рівних» (як суб'єкта, а не об'єкта) потрібна не тільки сучасна система захисту від наростаючих зовнішніх загроз, а й потужна конкурентоспроможна національна економіка, зорієнтована на інноваційність та стале економічне зростання.

З огляду на це, дослідження теоретико-методологічних засад формування конкурентоспроможності національної економіки та розроблення пріоритетних напрямів її підвищення, здатних адаптувати економічні системи до закономірностей сучасної парадигми соціально-економічного розвитку, геополітики, є надзвичайно важливою проблемою й актуальним завданням для української держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останнє десятиліття увага до проблем конкурентоспроможності економічних систем значно посилилася як серед зарубіжних учених-економістів, так і серед науковців України. Так, проблемам теоретико-методологічного формування конкурентоспроможності національної економіки та пошуку нових ефективних факторів її підвищення присвячено праці Д. Анжемоглу, К. Баранова, І. Брикова, К. Вергала, А. Донських, К. Кузнецова, С. Радзівської, Д. Робінсона, М. Рогози, С. Романчика, М. Синюченко, Н. Скрипник, Е. Хайрутдінова, В. Шовкалюка, О. Шнипка та ін. Окрім того, ці питання активно досліджуються міжнародними інституціями та організаціями, зокрема: Міжнародним валютним фондом, Всесвітнім економічним форумом, Швейцарським інститутом дослідження кон'юнктури ринку, Європейським банком реконструкції та розвитку тощо.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на достатню чисельність сучасних наукових напрацювань із даної проблематики, недостатньо дослідженими залишилися питання взаємозв'язку понять конкурентоспроможності національної економіки та міжнародної конкурентоспроможності, впливу інноваційних впроваджень на стан економічної системи як основного фактору посилення її рівня, впливу рівня відкритості економічних систем на їх глобальну конкурентоспроможність.

Мета статті полягає в окресленні можливостей та основних напрямів посилення рівня конкурентоспроможності національної економіки за умов використання обмежених фінансових ресурсів держави у напрямі прискореного формування інноваційної економіки, забезпечення довгострокового економічного зростання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Враховуючи, що конкурентоспроможність економіки – багатогранне, комплексне та системне поняття, серед науковців прийнято розділяти два основні підходи до його трактування. В першому випадку під конкурентоспроможністю розуміють здатність економічної системи держави в умовах вільного конкурентного середовища задовольняти потреби внутрішнього та зовнішнього ринків та забезпечувати довгострокове економічне зростання [1]. У цьому сенсі таке визначення більш слушно вживати до поняття «конкурентоспроможність національної економіки». У рамках же другого визначення конкурентні переваги національної економіки проявляються виключно на міжнародних ринках та деякою мірою передбачають глобальне лідерство країни. Окреслене визначення є більш уживаним до дефініції «міжнародна конкурентоспроможність».

Досвід високорозвинених країн світу доводить, що чинники конкурентоспроможності постійно змінюються від абсолютних і порівняльних переваг до інноваційних досягнень та впроваджень.

Історичний аспект розвитку інноваційної діяльності на макроекономічному рівні переконує нас у прямому впливі технологічних інновацій на поліпшення життєвих стандартів, досягнення високих темпів економічного зростання та процвітання нації. Так, оцінюючи статистичні особливості темпів економічного зростання чотирьох країн світу (Німеччини, Великобританії, Франції, США), перший Нобелівський лауреат з економіки 1969 р. Я. Тінберген отримав важливі результати, що на ріст національної економіки суттєво впливають не лише такі чинники виробництва, як праця та капітал. Суттєве економічне зростання вчений пояснив дією третього чинника виробництва, а саме фундаментальними нововведеннями, організаційно-управлінськими, науково-технологічними інноваційними процесами [2].

Як відомо, інноваційну активність країни прийнято вимірювати кількістю використаних патентів на 1 млн. населення.

Впродовж 2010–2016 рр. такі країни, як Ізраїль, США, Корея, Тайвань, продемонстрували збільшення даного показника на мільйон осіб на 100, що зумовило пряме зростання ВВП на душу населення у цих країнах [3]. Спробуємо пояснити сутність даних інновацій, а саме їх природу та вплив влади на їх впровадження. Так, у 1623 р. в Англії Статутом монополій було обмежено коло осіб, кому б можна було видавати виняткові права для здійснення певних видів економічної діяльності. Особливий інтерес у цьому контексті викликає факт повної заборони застосування інноваційних технологій, що панував в Англії, Франції на десятиліття раніше. Панувала і розповсюджувалася думка королівської еліти, що впровадження інновацій призведе до повного руйнування життя тих, хто працює за старими технологіями, масового безробіття та політичної нестабільності. Цікавим є приклад про винахід ткацької машини в Англії дослідником Вільямом Лі в 1589 р. Коли В. Лі захотів показати свій винахід англійській королеві Єлизаветі I і отримати патент, який би запобіг копіюванню його машини іншими людьми, він отримав несподівану відповідь: «...Подумай, що принесе твій винахід бідним підданам. Позбавить роботи та перетворить та жебраків» [4, с. 160]. Насправді ж причина була зумовлена зовсім іншим, можливі інноваційні зрушення привели до занепокоєння владних структур щодо можливого реформатування політичних сил та повної втрати їх влади. Саме тому екстрактивні економічні інститути перешкоджали творчій деструкції та встановлювали різноманітні бар'єри щодо впровадження інновацій [4].

Натомість у США патенти отримували люди будь-якого походження. Так, у 1820–1845 рр. лише 19% власників патентів у США мали батьків, які були професіоналами чи походили з відомих родин землевласників [4]. Отже, система патентування та впровадження інновацій у США була найдемократичнішою з усіх країн світу, що, безумовно, позиціонує цю країну як одну з найінноваційніших.

Що стосується фактичних результатів інноваційного розвитку України, то вони характеризуються системою загальних та оціночних індикаторів, інформаційною базою для обчислення яких є статистичні дані Державної служби статистики. Вищезазначені показники за 2000–2016 рр. згруповано в табл. 1.

Дані табл. 1 дають змогу характеризувати інноваційний розвиток в Україні як украй небезпечний, достатньо ризикований та невизначений [7]. Окреслені негативні риси інноваційної діяльності посилюються, враховуючи зазначений автором негативний тренд до зниження переважної більшості досліджуваних показників протягом 2000–2016 рр. Це дає підстави говорити про подальше відставання України від розвинених європейських країн та її низьку інноваційну активність, що у цілому негативно впливає на стан конкурентоспроможності національної економіки.

Так, питома вага підприємств, що займалися та впроваджували інновації у 2000–2016 рр., демонструвала хвилеподібну динаміку: у 2012 р. спостерігалися тенденції до зростання загальної їх кількості, тоді як у 2014 р. кількість таких підприємств досягла критичного рівня. Впродовж 2014–2016 рр. відзначається позитивний тренд до їх збільшення.

Але при цьому необхідно зазначити, що у зв'язку зі змінами в організації та проведенні статистичних спостережень щодо інноваційної діяльності підприємницьких структур порівняння даних за 2015 р. з аналогічними даними попередніх років деякою мірою не є коректним, оскільки не відповідатиме реальним тенденціям. Окрім того, дані за 2014–2016 рр. наведені за результатами державного статистичного спостереження за формою № ІНН «Обстеження інноваційної діяльності підприємств» (за міжнародною методологією), що принципово відрізняється від попередньої методики, а починаючи зі звіту за 2015 р. державні статистичні спостереження щодо кількості докторів та кандидатів наук в економіці України взагалі ска-

Таблиця 1

Оцінка основних показників, що характеризують інноваційну активність України за 2000–2016 рр.

Показники	Роки								
	2000	2005	2008	2009	2010	2013	2014	2015	2016
1. Кількість організацій, які виконують наукові дослідження і розробки	1490	1510	1378	1340	1303	1143	999	978	-
2. Обсяг виконаних наукових та науково-технічних робіт, млн. грн.	1978,4	4818,6	8538,9	8653,7	9867,1	11781,1	10950,7	12611,0	11530,7
3. Питома вага обсягу виконаних наукових і науково-технічних робіт у ВВП, %	1,16	1,09	0,9	0,95	0,9	0,8	0,69	0,64	0,63
4. Загальна кількість науковців, осіб	120773	105512	94138	92403	89564	77853	69404	63864	-
5. Питома вага підприємств, що займалися інноваціями, %	18,0	11,9	13,0	12,8	13,8	16,8	16,1	17,4	18,9
6. Загальна сума витрат на фінансування інноваційної діяльності, млн. грн., у т. ч.	1757,1	5751,6	11994,2	7949,9	8045,5	9562,6	7695,9	13813,7	23229,5
– за рахунок власних коштів, % до загальної суми	79,6	87,7	60,6	65,0	59,4	72,9	85,0	97,2	94,7
– за рахунок коштів Державного бюджету України, % до загальної суми	0,4	0,5	2,8	1,6	1,1	0,3	4,5	0,4	0,8
– за рахунок коштів іноземних інвесторів, % до загальної суми	7,6	2,7	1,0	19,0	30,0	13,1	1,8	0,4	0,1
– інші джерела фінансування	12,3	9,0	35,7	14,3	9,6	13,7	8,7	2,0	4,3
7. Питома вага підприємств, що впроваджували інновації, %	14,8	8,2	10,8	10,7	11,5	13,6	12,2	15,2	16,6
8. Питома вага реалізованої інноваційної продукції в загальному обсязі промисловості, %	9,4	6,5	5,9	4,8	3,8	3,3	2,5	1,4	-

Джерело: розроблено автором на основі [5; 6]

совані [5]. Досить неоднозначне ставлення щодо віднесення підприємств та їх продукції до категорії «інноваційна», згідно з Методологічними коментарями Державної служби статистики, що передбачає деякою мірою подвійний її облік.

У табл. 1 наведено дані щодо витрат на фінансування інноваційної діяльності. Впродовж аналізованого нами періоду можна спостерігати тенденцію щодо зростання їх розміру в абсолютних величинах. При цьому необхідно зазначити, що позитивна динаміка не є виправданою і повністю нівелюється інфляційними чинниками в Україні. Щодо структури джерел формування фінансових ресурсів інноваційних підприємств в Україні можна відзначити суттєві деформації в їх структурі протягом аналізованого періоду. Так, упродовж 2005–2011 рр. спостерігається суттєве зменшення у структурі витрат частки власних коштів, натомість 2012–2016 рр. характеризуються тенденцією до їх збільшення. Негативним явищем залишається досить низька питома вага в обсягах фінансування інноваційної діяльності підприємств коштів Державного бюджету та зовнішнього фінансування, у тому числі коштів іноземних інвесторів. Так, питома вага фінансування технологічних нововведень за рахунок коштів Державного бюджету протягом аналізованого періоду не перевищує 2,8% у 2008 р. та 4,5% у 2014 р. і залишається на небезпечному рівні порівняно з інноваційно розвиненими країнами світу. За рахунок коштів іноземних інвесторів у 2010 р. вдалося залучити до 30% у загальній структурі власних та залучених джерел, тоді як протягом кризових 2013–2016 рр. частка іноземного фінансування є доволі низькою (у 2013 р. – 13,1%; у 2014 р. – 1,8%; у 2015 р. – 0,4%; у 2016 р. – 1,0%). Дані явища можна пояснити нестабільністю воєнно-політичної та фінансово-економічної ситуації, низькою інвестиційною привабливістю економіки України, несумісністю інтересів монополю-олігархічних владних структур та переважної більшості населення України.

Велике занепокоєння викликає досить низька частка обсягу виконаних наукових і науково-технічних робіт у відсотках до ВВП. За останні 17 років цей показник не перевищував 1,16%, а впродовж 2014–2016 рр. – 0,7%. До того ж у розвинутих країнах обсяги витрат на наукову діяльність в абсолютних розмірах є набагато більшими. Найбільша частка фінансування науки спостерігається в таких країнах, як Ізраїль (в Україні частка витрат була меншою у 5,1 рази), Японія (у 4,0 рази), Фінляндія (у 4,5 рази) [8]. У країнах – членах ЄС також як орієнтир для визначення обсягів фінансування розвитку науки прийнято показник, що становить не менше 3% національного ВВП [9]. Ураховуючи, що частка обсягу наукових та науково-технічних робіт у відсотках до ВВП України постійно зменшується, це дає підстави зробити висновок про значне відставання України від провідних високотехнологічних країн.

Отже, у сучасних умовах глобального перерозподілу стратегічних ресурсів основним фактором підвищення рівня конкурентоспроможності національних економік є ефективний розвиток інноваційної сфери, що потребує створення умов для підвищення рівня захисту прав інтелектуальної власності, посилення інноваційного потенціалу за рахунок формування ефективного механізму фінансування інноваційних технологій, забезпечення сприятливого клімату для науково-дослідницької роботи вітчизняних науковців і залучення підприємств до високотехнологічного та модернізованого обладнання [10].

Крім того, інноваційна діяльність за своєю природою є ризикованою й означає жертвування сьогоднішнім днем заради найкращих результатів завтра [4, с. 117], тому основним сти-

мулом інноваційних перетворень повинні бути досягнення, переваги й високі прибутки від реалізації нововведень у майбутньому.

Далі проаналізуємо вплив рівня відкритості національної економіки на посилення її конкурентоспроможності. З одного боку, а саме в стратегічному плані, процвітання нації гарантує тільки відкрита конкурентоспроможна національна економіка. Але, на жаль, нині імідж України на світовому ринку – це імідж країни – сировинного придатка, яка поставляє на європейський ринок сировинні товари, переважно за зовнішньоторговельними контрактами і за порівняно низькими експортними цінами. Крім того, 61% потреб внутрішнього ринку забезпечується імпортними товарами, а за деякими сегментами ринку залежність від зовнішнього постачання досягає 90–100%.

На основі проведених автором попередніх досліджень доведено, що зі зростанням рівня відкритості економіки та посиленого впливу наростаючих глобальних викликів та загроз показники покриття імпорту експортом та рівень експорту погіршуються, що свідчить про низький рівень конкурентоспроможності національної економіки на зовнішніх ринках. Навіть коли українська економіка демонструвала позитивні темпи економічного зростання, так звана фаза економічного піднесення 2000–2008 рр., за своєю природою дане пожвавлення носило депресивний характер [10], адже зростання макроекономічних показників можна пояснити зростанням світових цін на сировину, оскільки економічна система України досить щільно прив'язана до кон'юнктури світових цін на метал та сільськогосподарську продукцію.

Власна позиція автора щодо забезпечення самодостатності національного господарства та посилення рівня конкурентоспроможності національної економіки, належного позиціонування України у координатах світового фінансово-економічного простору повинна базуватися на засадах жорсткого протекціонізму та впровадження політики «імпортозаміщення», розширення виробництва вітчизняних товарів та послуг, обмеження постачання імпортних товарів сектором державного управління. Так, за рахунок протекціоністських заходів можна відновити «стагнуючі» виробництва, що, своєю чергою, призведе до зростання кількості робочих місць із належним рівнем оплати праці [11]. Цей захід позитивно впливатиме на припинення масової еміграції висококваліфікованої робочої сили до країн – членів Європейського Союзу, що зумовлено прийняттям безвізового режиму. Використовуючи протекціоністські заходи, а саме адміністративні важелі, можна забезпечити соціальну захищеність малозабезпечених верств населення, безкоштовну освіту, медицину тощо.

Автор повною мірою розуміє, що у світових масштабах у довгостроковій перспективі важелі та заходи протекціоністської політики можуть призвести до історичного краху національної економіки, але в умовах нової економічної реальності в Україні дані заходи є важливими та аргументованими (нераціональна структура імпорту, політика «імпортозаміщення» Російської Федерації, воєнно-політичний конфлікт України, втрата материкової території країни, неефективна система квотування для продукції агропромислового комплексу, встановлена ЄС, тощо). Крім того, не можна залишити поза увагою, що нині переважна більшість країн світу також відстоює позиції протекціонізму.

Так, США беруть курс на протекціонізм замість вільного розвитку міжнародної торгівлі. Перемога на президентських виборах Дональда Трампа призвела до суттєвих змін зовніш-

неополітичних підходів США, оскільки робиться акцент на ізоляціонізм, зосередження на американських інтересах, відмову від активного втручання у світові справи, негативне ставлення до глобалізації. Китай також завжди був протекціоністським. Лише одна Україна починаючи з 1991 р. постійно позиціонувала себе як відкрита економіка, економіка глобалізована, що призвело до зменшення фізичного обсягу ВВП за 25 років майже на 40% [6], погіршення життєвих стандартів, високого рівня тіньової економіки, корумпованості влади, відстоювання інтересів олігархічних структур, залежність населення України від постачання імпортованих товарів та послуг, зниження рейтингових позицій країни за всіма міжнародними індексами, втрата позицій конкурентоспроможності національної економіки за Індексом глобальної конкурентоспроможності.

Доцільним у контексті даного дослідження проаналізувати рейтингові позиції України за даним індексом. У цілому слід окреслити, що Індекс глобальної конкурентоспроможності розраховується за методикою Всесвітнього економічного форуму і передбачає принципову особливість рейтингування країн світу, оскільки враховує концепцію стадій економічного розвитку кожної країни. Рейтингування країн світу за даним індексом передбачає розрахунок інтегрального показника на основі оцінки понад 100 змінних та комбінації загальнодоступних статистичних даних і результатів глобального опитування керівників компаній. У табл. 2 представлено рейтингові позиції України та країн – лідерів за індексом глобальної конкурентоспроможності за 2001–2017 рр.

Як видно з представлених даних табл. 2, протягом аналізованого періоду лідируючі місця у міжнародній рейтинг-системі за Індексом глобальної конкурентоспроможності займають такі країни, як Фінляндія, США, Сінгапур, Швеція, Нідерланди. Оцінюючи основні субіндикатори даного Індeksu, можна стверджувати, що саме ці країни позиціонують себе як основні експортери високотехнологічного обладнання та інноваційної продукції [13; 14]. Це ще раз підтверджує пряму залежність рівня конкурентоспроможності від здатності країни до інновацій, від якості науково-дослідних інститутів, від питомої ваги витрат компаній на дослідження та розробки в їх загальній структурі, від кількості науковців та дослідників у країні (основні складники субіндексу «Інновації та фактори вдосконалення»).

Щодо рейтингових позицій України, то протягом 2000–2017 рр. за Індексом глобальної конкурентоспроможності вона демонструвала хвилеподібну динаміку зі значним відставанням від високорозвинених країн із значними конкурентними перевагами. Так, за даними Всесвітнього економічного форуму, у 2017 р. Україна посіла 85-е місце серед 138 країн, які приймали участь у рейтингу, втративши при цьому шість позицій порівняно з 2015 р. та 16 позицій порівняно з 2001 р. Також відзначається негативна динаміка не тільки у втраті рейтингових позицій України за своєю конкурентоспроможністю, а й у зменшенні самого Індeksu (у 2012 р. значення індексу – 4,14 бали; у 2013 р. – 4,05 бали; у 2015 р. – 4,03 бали; у 2016–2017 рр. – 4,0 бали).

Під час формування рейтингу та розрахунку Індeksu глобальної конкурентоспроможності враховуються 12 чинників. Проаналізуємо вагомість впливу кожного індикатора на загальний показник в Україні за 2013–2017 рр. (табл. 3).

Основними причинами, що гальмують економічне піднесення України та значно впливають на регрес у її рейтингу за Індексом глобальної конкурентоспроможності, є такі:

1. Марнотратство державних коштів, зловживання влади, її корумпованість та відсутність регуляторних механізмів створення безпечового економічного середовища (наприклад, за складником «Інституції» Україна займала у 2015 р. – 130-е місце, у 2017 р. – 129-е). За даним субіндикатором у рейтингу Індeksu глобальної конкурентоспроможності економіку України, з повною відповідальністю, можна охарактеризувати як клептократичну, коли корупція та зловживання є основою життя суспільства.

2. За складником «Макроекономічне середовище» в 2017 р. Україна займала 128-е місце, що на 23 позиції нижче, ніж у 2015 р. Велике занепокоєння викликають зниження рейтингових позицій за показниками «Інфляція» та «Державний борг», позитивною динамікою відзначено зростання у рейтингу за показниками «Баланс державного бюджету» та «Валові національні заощадження». Зниження кредитного рейтингу країни майже в два рази (із 66-го місця в 2015 р. до 113-го місця в 2017 р.) зумовлене зростанням державного боргу: за даними Міністерства фінансів, державний та гарантований державою борг України у 2015 р. становив 65,5 млрд. дол. США, а станом на 31 грудня 2016 р. – 1 929,76 млрд. грн., або 70,97 млрд. дол. США [17]. Середньорічний темп росту інфляції зафіксований

Таблиця 2

Позиція України та країн – лідерів у міжнародній рейтинг-системі за Індексом глобальної конкурентоспроможності за 2000–2016 рр.

№	2000-2001		2004-2005		2009-2010		2014-2015		2015-2016		2016-2017	
1	Фінляндія	6,03	Фінляндія	5,94	Швейцарія	5,63	Швейцарія	5,70	Швейцарія	5,76	Швейцарія	5,81
2	США	5,95	США	5,81	Швеція	5,56	Сінгапур	5,65	Сінгапур	5,68	Сінгапур	5,72
3	Канада	5,87	Швеція	5,65	Сінгапур	5,48	США	5,54	США	5,61	США	5,70
4	Сінгапур	5,84	Данія	5,65	США	5,43	Фінляндія	5,50	Німеччина	5,53	Нідерланди	5,57
5	Австралія	5,74	Тайвань	5,58	Німеччина	5,39	Німеччина	5,49	Нідерланди	5,50	Німеччина	5,57
6	Норвегія	5,64	Сінгапур	5,48	Японія	5,37	Японія	5,47	Японія	5,47	Швеція	5,53
7	Тайвань	5,59	Ісландія	5,48	Фінляндія	5,37	Гонконг	5,46	Гонконг	5,46	Гонконг	5,46
8	Нідерланди	5,56	Швейцарія	5,46	Нідерланди	5,33	Нідерланди	5,45	Фінляндія	5,45	Фінляндія	5,45
9	Швеція	5,55	Норвегія	5,40	Данія	5,32	Велика Британія	5,41	Швеція	5,43	Швеція	5,43
10	Нова Зеландія	5,53	Австралія	5,21	Канада	5,30	Швеція	5,41	Велика Британія	5,43	Велика Британія	5,43
-	Україна – 69	3,26	Україна – 84	3,30	Україна – 89	3,90	Україна – 76	4,14	Україна – 79	4,03	Україна – 85	4,0

Джерело: розроблено автором на основі [12]

Позиція України за основними складниками GCI за 2014–2017 рр.

Індекс глобальної конкурентоспроможності та його складові	Роки						Відхилення, 2017/2014	
	2014-2015 (142 країни)		2015-2016 (140 країн)		2016-2017 (139 країн)		місце	Бал
	місце	бал	місце	бал	місце	бал		
GCI	76	4,1	79	4,0	85	4,0	-9	-0,1
Основні вимоги	87	4,4	101	4,1	102	4,0	-15	-0,3
Інституції (державні та привітні)	130	3,0	130	3,1	129	3,0	+1	-
Інфраструктура (транспортна, електрика, телефонна)	68	4,2	130	4,1	75	3,9	-7	-0,3
Макроекономічне середовище	105	4,1	69	3,1	128	3,2	-23	-0,9
Охорона здоров'я та початкова освіта	43	6,1	45	6,1	54	6,0	-11	-0,1
Підсилювачі продуктивності	67	4,1	65	4,1	74	4,0	-7	-0,1
Вища освіта і професійна підготовка (частка та якість освіти, навчання за місцем роботи)	40	4,9	34	5,0	33	5,1	+7	+0,2
Ефективність ринку товарів	112	4,0	106	4,0	108	4,0	+4	-
Ефективність ринку праці (здатність країни утримувати та залучати таланти, гнучкість)	80	4,1	56	4,3	73	4,2	+7	+0,1
Ефективність розвитку фінансового ринку	107	3,5	121	3,2	130	3,0	-23	-0,5
Технологічна готовність	85	3,5	86	3,4	85	3,6	-	+0,1
Розмір ринку	38	4,6	45	4,5	47	4,4	-9	-0,2
Інновації та фактори вдосконалення	92	3,4	72	3,6	73	3,5	+19	+0,1
Відповідність бізнесу сучасним вимогам	99	3,7	91	3,7	98	3,6	+1	-0,1
Інновації	81	3,2	54	3,4	52	3,4	+29	+0,2

Джерело: розроблено автором на основі [12; 15; 16]

у таких розмірах: у 2014 р. – 112,1%; у 2015 р. – 148,7%; у 2016 р. – 113,9% [18].

3. Останні позиції у рейтингу Україна займає за показником «Ефективність ринку товарів» (у 2014 р. – 112-е місце серед 142 досліджуваних країн; у 2015 р. – 106-е місце серед 140 країн; у 2016 р. – 108-е місце серед 139 країн). Незважаючи на поліпшення рейтингових позицій України за даним субіндикатором, конкурентне середовище в Україні не створює стимулів до підприємницької діяльності, відсутні механізми стимулювання розвитку малого та середнього підприємництва.

4. Погіршення позиції у розвитку фінансового ринку (за 2014–2017 рр. Україна втратила 23 рейтингових позиції та посіла 130-е місце) за рахунок неефективної грошово-кредитної системи, зокрема нестабільності банківської системи (за даними НБУ, на стадії ліквідації перебуває понад 80 банків, а виплати з Фонду гарантування вкладів фізичних осіб сягнули 9% ВВП), досить низької доступності фінансових послуг та відсутності венчурного капіталу.

Разом із тим Україна в 2017 р. порівняно з 2014 р. значно поліпшила свої позиції за такими показниками: «Вища освіта і професійна підготовка» – на сім позицій, зокрема позитивних зрушень було досягнуто такими субіндикаторами, як «Якість освітньої системи», «Якість природничої та математичної освіти», «Доступ до Інтернету в школах»; «Ефективність ринку праці», позитивна динаміка відмічена за такими складниками, як «Гнучкість визначення оплати праці», «Вплив оподаткування на стимули до роботи», «Здатність країни утримувати таланти», «Здатність країни залучати таланти»; «Інновації».

Висновки. Для посилення рівня конкурентоспроможності національної економіки необхідно впровадити комплекс взаємопов'язаних та послідовних організаційно-управлінських

заходів. Зокрема: 1) необхідно зрозуміти, що конкурентну боротьбу в умовах глобального перерозподілу стратегічних ресурсів можливо витримати лише за умов формування високоефективної інноваційної економіки. У цьому контексті необхідно заохочувати інноваційну діяльність в Україні на основі проведення послідовної науково-технічної політики щодо впровадження інновацій промисловими підприємствами й запровадження нових технологій для підприємств у сфері послуг; нарощувати частку високотехнологічного експорту в його загальній структурі; стимулювати на державному рівні збільшення питомої ваги витрат компаній на дослідження та розробки; 2) для підвищення рейтингу України за показником глобальної конкурентоспроможності варто звернути особливу увагу на поліпшення позицій за субіндикаторами: «Макроекономічне середовище», зокрема «Інфляція» та «Державний борг»; «Державні та приватні інституції», зокрема «Зловживання впливом державних інституцій», «Марнотратство державних витрат», «Безпека», «Корпоративна етика», «Підзвітність»; «Ефективність ринку товарів»; «Ефективність фінансового ринку»; 3) для підвищення рейтингових позицій та конкурентних переваг України на світових ринках необхідно розробити державну програму підтримки експортоорієнтованих підприємств щодо заохочення експорту готової продукції з високим рівнем доданої вартості; формування експансійної політики на засадах розширення, як географічної, так і товарної структури експорту; 4) підтримка розвитку національного господарства на засадах самодостатності та політики «протекціонізму», що надасть можливість зменшити рівень імпорту країни, наростити національне господарство та у цілому позитивно впливатиме на економічну конкурентоспроможність України.

Література:

1. Донських А.С. Конкурентоспроможність аграрних підприємств та фактори, що її визначають / А.С. Донських // Ефективна економіка. – 2011. – № 12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=850.
2. Тинберген Я. Математические модели экономического роста / Я. Тинберген, Х. Босс. – М. : Прогресс, 1967. – 328 с.
3. Україну врятують інновації // Урядовий кур'єр від 11 серпня 2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/ukrayinu-vryatuyut-innovaciyi>.
4. Анжемоглу Д., Робінсон Дж. Чому нації занепадають / Д. Анжемоглу, Дж. Робінсон ; пер. з англ. О. Дем'янчук ; 2-ге вид., випр. – К. : Наш формат, 2017. – 440 с.
5. Наука, технології та інновації. Економічна статистика / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. Національні рахунки. Економічна статистика / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/nac_r.htm.
7. Рогоза М.С. Стратегічний інноваційний розвиток підприємств: моделі та механізми : [монографія] / М.С. Рогоза, К.Ю. Вергал. – Полтава : РВВ ПУЕТ, 2011. – 136 с.
8. Форсайт та побудова стратегії соціально-економічного розвитку України на середньостроковому (до 2020 року) і довгостроковому (до 2030 року) часових горизонтах / Наук. керівник проекту акад. НАН України М.З. Згуровський. – К. : Політехніка, 2016. – 184 с.
9. Кузнєцов К. Криза руйнує інноваційний розвиток в Україні / К. Кузнєцов // Економічна правда. – 2009. – 20 трав. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/publications/4a140101ed7dd/view-print>.
10. Тимошенко О.В. Економічна безпека національної економіки в умовах глобалізації : [монографія] / О.В. Тимошенко. – Київ : Наш Формат, 2016. – 384 с.
11. Шнипко О.С. Экономические войны: истоки, формы, цели, проблемы, перспективы : [монографія] / О.С. Шнипко. – К. : Генеза, 2007. – 376 с.
12. GDP. The World Bank [Online]. – available at : <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD>.
13. Шовкалюк В.С. Інноваційний розвиток України: особливості 2012 року / В.С. Шовкалюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www1.nas.gov.ua/publications/>.
14. Романчик Т.В. Аналіз стану інноваційної економіки України / Т.В. Романчик // Бізнес Інформ. – 2015. – № 5. – С. 111–114.
15. Позиція України в рейтингу країн світу за індексом глобальної конкурентоспроможності 2016–2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://edclub.com.ua/analytika/rozyciia-ukrayiny-v-reytingu-krayin-svitu-za-indeksom-globalnoyi-konkurentospromozhnosti-1>.
16. Скрипник Н.С., Хайрутдінов Е.О. Конкурентоспроможність національної економіки: сутність і підходи до тлумачення / Н.С. Скрипник, Е.О. Хайрутдінов // Науковий вісник Херсонського державного університету – 2016. – Вип. 16. – Ч. 4. – С. 34–38.
17. Державний борг України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://index.minfin.com.ua/index/debtgov/>.
18. Зведена таблиця індексів інфляції [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/SH000042.

Тимошенко О.В. Конкурентоспособность национальной экономики: теоретико-методологические аспекты

Аннотация. В статье исследован генезис основных подходов к пониманию сущности дефиниции «конкурентоспособность национальной экономики», оценено влияние инновационных внедрений и достижений на усиление ее уровня, предложен комплекс последовательных действий по обеспечению высокого уровня глобальной конкурентоспособности на основе формирования высокоэффективной инновационной экономики, введения политики протекционизма.

Ключевые слова: конкурентоспособность национальной экономики, Индекс глобальной конкурентоспособности, экономическая безопасность, протекционизм, импортозамещение, инновационная экономика, макроэкономическая среда.

Tymoshenko O.V. The competitiveness of the national economy: theoretical and methodological aspects

Summary. This article explores the genesis of the main approaches to the interpretation of the definition of “competitiveness of the national economy”, estimates impact of innovative implementations and achievements on its level strengthening, and suggests a set of measures aimed at ensuring a high level of global competitiveness on the basis of the formation of highly effective innovation of the economy, the introduction of a policy of “protectionism”.

Keywords: competitiveness of national economy, Global Competitiveness Index, economic security, protectionism, import substitution, innovative economy, macroeconomic environment.